

Vtělená temporalita: smyslové vnímání času v antropologické perspektivě

Embodied Temporality: Sensory Perception of Time From an Anthropological Perspective

DOI: 10.31577/EtnoRozpra.2026.33.01

Miroslav Horák

Abstract

This article examines the sensory perception of time from an anthropological perspective and argues that temporality cannot be understood either as an objective physical framework or as a purely mental representation detached from the body. Instead, time is conceptualized as an embodied, multisensory, and culturally mediated process that emerges through the continuous coordination of perception, bodily rhythms, memory, and social practice. Drawing on phenomenology, the anthropology of the senses, embodiment theory, and selected insights from cognitive and neuroscientific research, the article conceptualizes the present not as an immediate point in time but as a dynamically constituted threshold between past and future, shaped by perceptual delay, interpretation, and anticipation. The analysis demonstrates that sensory modalities contribute to temporal experience in modality-specific and uneven ways. Vision structures time through movement and change, hearing through rhythm, tempo, and sequence, while touch and proprioception anchor duration in bodily practice, repetition, and skilled action. Interoception links the felt passage of time to physiological and affective states such as fatigue, pain, or arousal, whereas smell and taste participate in temporal experience primarily through sensate memory, reactivating the past within the present. Building on Pierre Bourdieu's concept of habitus, the article connects micro-temporal processes of perception with macro-level social rhythms, institutions, and regimes of coordination, framing temporal competence as a socially learned, bodily disposition. Finally, the article situates sensory temporality within the context of late modern acceleration, interpreting experiences of "time slipping away" as the result of disrupted rhythms, fragmented attention, and changing sensory regimes. Practices of slowing down are discussed as cultural techniques aimed at restoring rhythm, continuity, and embodied presence. Overall, the article argues that time is best understood as a mode of sensory and bodily being-in-the-world rather than as an abstract temporal measure.

Keywords

embodied temporality, anthropology of the senses, multisensory perception, social rhythms, habitus, sensate memory

Klíčové slová

vtělená temporalita, antropologie smyslů, multisenzorická percepce, sociální rytmy, habitus, smyslová paměť

Vyhlásenie o podpore / Acknowledgment

Tento článek vznikl za podpory poskytnuté v rámci projektu *United for the Development of the Amazon* (UNIDA), akreditovaného Evropskou komisí (ID: 2022-1-CZ01-KA130-HED-000054682).

Kontakt / Contact

doc. RNDr. Miroslav Horák, Ph.D., Ústav jazykových a kulturních studií, Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně, Zemědělská 1/1665, 613 00 Brno, Česká republika, e-mail: miroslav.horak.ujks@mendelu.cz

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8327-8785>

Ako citovať / How to cite

Horák, M. (2026). Vtělená temporalita: smyslové vnímání času v antropologické perspektivě. *Etnologické rozpravy*, 33, 9-24. <https://doi.org/10.31577/EtnoRozpra.2026.33.01>

Úvod

Čas představuje jednu ze základních dimenzí lidské zkušenosti, která zároveň strukturuje naše poznání světa (Gell 1992; Munn 1992). Minulost, přítomnost a budoucnost netvoří pouze fyzikální sled okamžiků, ale jsou to způsoby, jimiž člověk interpretuje svět, pamatuje si jej a anticipuje ho (Adam 1990; Koselleck 2004). Zatímco budoucnost zůstává otevřeným polem možností a minulost je pevně zakotvena v již proběhlých událostech, přítomnost se člověku neustále vyjevuje jako pohyblivá hranice mezi oběma temporalitami (Husserl 1991; Ricoeur 1990). Právě tato dynamika tvoří základ lidského vnímání, jednání i porozumění (Merleau-Ponty 1962; Csordas 1990).

Budoucnost je z hlediska lidského poznání otevřená a lze o ní uvažovat pouze hypoteticky (Koselleck 2004). To, co vnímáme jako plynoucí dění, odpovídá přítomnosti, k níž máme vždy jen zprostředkovaný přístup, protože každé vnímání je nevyhnutelně časově zpožděné (Dennett, Kinsbourne 1992; Eagleman 2008). Minulost se v důsledcích neustále promítá do přítomnosti, zatímco naše poznání budoucnosti je nutně omezené a založené na odhadech (Husserl 1991; Buonomano 2018). Chceme-li porozumět přítomnosti, je nezbytné zabývat se minulostí (Ricoeur 1990). Právě minulost je tvořena událostmi, jejichž poznání nám umožňuje lépe porozumět současnému stavu věcí. Na tomto základě pak můžeme formulovat, jakými směry se může další vývoj ubírat.

Reakční čas, tedy časový interval mezi zaznamenáním podnětu a odpovídající reakcí, je ovlivněn řadou faktorů, mimo jiné intenzitou a typem podnětu, mírou pozornosti a předchozí zkušeností (Block, Zakay 1997; Zakay, Block 1995). Zpracování smyslových vjemů probíhá paralelně v různých sensorických modalitách, přičemž jejich integrace má vliv na rychlost i kvalitu reakce (Stein, Meredith 1993; Calvert a kol. 2004). Specifickou roli v tomto procesu hraje paměť, která se podílí na interpretaci vjemů prostřednictvím naučených vzorců a očekávání a ovlivňuje jak porozumění situaci, tak následnou reakci (Buonomano 2018; Wittmann 2014).

Čas se v lidské zkušenosti neukazuje jako abstraktní veličina, ale jako proces, v němž se prolínají paměť, vnímání a jednání (Adam 1990; Ingold 2000). Přítomnost je vždy utvářena stopami minulosti a zároveň směřuje k budoucnosti, kterou lze pouze předjímat (Husserl 1991; Ricoeur 1990). Lidská schopnost reagovat na svět je neoddělitelná od časových struktur poznání: od zpoždění vnímání, přes integraci smyslových vjemů až po interpretační roli paměti (Stein, Meredith 1993; Buonomano 2018). Čas se neprojevuje jen jako rámeček událostí, ale jako aktivní činitel lidské zkušenosti a porozumění světu (Gell 1992; Munn 1992).

Navzdory rozsáhlému výzkumu času v antropologii i kognitivních vědách zůstává nedostatečně rozpracována otázka, jak je temporalita utvářena konkrétními smyslovými a tělesnými procesy. Zatímco antropologické přístupy (Munn 1992; Fabian 2002; Greenhouse 1996; Howes 2003) zdůrazňují kulturní a sociální podmíněnost časové zkušenosti a kognitivní a neurovědní modely se soustředí na mechanismy percepce a odhadu trvání (Droit-Volet, Meck 2007; Wittmann 2014; Buonomano 2018), chybí systematické propojení těchto perspektiv na úrovni vtělené a multisenzorické zkušenosti.

Tento článek tuto mezeru překonává tím, že konceptualizuje temporalitu jako vtělený a multisenzoricky konstituovaný proces vznikající v koordinaci smyslového vnímání, tělesných rytmtů, paměti a sociální praxe. Jeho teoretický přínos spočívá v propojení antropologie smyslů, antropologie těla a fenomenologických přístupů s vybranými poznatky kognitivních a neurovědních studií, přičemž důraz je kladen na kvalitu a diferenciaci časové zkušenosti napříč sensorickými modalitami.

Specificky antropologická perspektiva článku spočívá v tom, že temporalita zde není chápána primárně jako univerzální kognitivní funkce, ale jako kulturně a sociálně diferencovaný způsob smyslového a tělesného bytí ve světě. Namísto izolovaného studia percepčních mechanismů se studie soustředí na jejich zakotvení v konkrétních smyslových režimech, tělesných praktikách a sociálních rytmech, které určují, jak je čas prožíván, sdílen a organizován.

Problematika temporality

Pojmem temporalita se v antropologii a příbuzných humanitních oborech označuje způsob, jakým je čas chápán, strukturován a zakoušen v lidské zkušenosti (Gell 1992; Munn 1992). Temporalita se tak nevztahuje k času jako abstraktní, homogenní veličině měřené hodinami, nýbrž k časovosti jako základnímu rámci, v němž se utváří lidské jednání, vnímání a porozumění světu (Adam 1990; Fabian 2002). Nejde tedy pouze o to, kolik času uplyne, ale o to, jak je plynutí času kvalitativně diferencováno: jak dlouho něco „trvá“, jaké má tempo, rytmus či naléhavost a jaké změny jsou vnímány jako významné (Elias 1992; Koselleck 2004).

Pro analytické uchopení tohoto fenoménu je užitečné rozlišovat mezi pojmy čas, temporalita a temporalizace. Čas lze chápat jako abstraktní, měřitelnou dimenzi reality, která je standar-

dizována prostřednictvím kalendářů a hodin a slouží jako nástroj koordinace (Adam 1990; Elias 1992). Temporalita naproti tomu označuje kvalitu a strukturu prožívání času, tedy způsob, jakým je čas zakoušen, interpretován a významově organizován v konkrétních sociálních a kulturních kontextech (Munn 1992; Fabian 2002). Temporalizace představuje procesní rovinu tohoto jevu. Označuje, jak je čas aktivně produkován v praxi prostřednictvím jednání, smyslového vnímání, rytmů činností a sociálních koordinací (Ingold 2000). Z tohoto hlediska nelze čas chápat jako předem daný rámec, v němž se lidské jednání odehrává, ale jako výsledek průběžné interakce mezi tělem, smysly a sociálním prostředím.

V humanitních a sociálních vědách je temporalita dlouhodobě chápána jako kulturně a společensky utvářená (Greenhouse 1996; James, Mills 2005). Antropologické studie ukazují, že různé společnosti pracují s odlišnými představami času, které se promítají do organizace každodenního života, práce, rituálů, paměti i očekávání budoucnosti (Gell 1992; Munn 1992). Čas může být koncipován jako lineární sled událostí směřující k otevřené budoucnosti, nebo jako cyklický proces návratů, opakování a obnovy (Evans-Pritchard 1939; Leach 1971). Tyto temporalitní modely však nepůsobí pouze na úrovni symbolických představ, ale strukturují praktické jednání a způsob, jakým je svět prožíván a interpretován, neboť temporalita je kulturně a sociálně utvářený fenomén.

Temporalita má zároveň výrazný normativní a mocenský rozměr. Společnosti a instituce nejen že operují s určitými představami času, ale zároveň prosazují konkrétní časové režimy jako legitimní a závazné (Thompson 1967; Elias 1992). Časové normy určují, jaké tempo je považováno za efektivní, jak dlouhé čekání je přijatelné a kdy je jednání vnímáno jako předčasné či opožděné (Zerubavel 1981; Greenhouse 1996). Temporalita se tak stává nástrojem sociální koordinace, ale i kontroly. Odchytky od dominantního časového režimu mohou být sankcionovány jako neefektivita, nedisciplinovanost či selhání. Čas nefunguje neutrálně, nýbrž jako sociálně regulovaný zdroj a kritérium hodnocení jednání.

Významnou roli hraje temporalita také v jazyce a narativních strukturách. Vyprávění umožňuje uspořádat události do smysluplných časových vztahů, propojit minulost, přítomnost a budoucnost a vytvářet kontinuitu zkušenosti (Ricoeur 1990). Narativní temporalita však není pouhým odrazem „reálného“ času, ale aktivní konstrukcí, která dává událostem význam a orientuje jednání. Jazykové a narativní formy představují důležitý mechanismus temporalizace zkušenosti, skrze nějž je čas zpětně interpretován a předjímán.

Z antropologického hlediska je temporalita zásadně vztahová a situační. Čas není zakoušen izolovaným subjektem, ale vzniká v konkrétních situacích, vztazích a činnostech, v nichž se propojují lidé, věci, prostředí a tělesné praktiky (Ingold 2000; Fabian 2002). Různé situace generují odlišné temporalitní konfigurace: čas práce, čekání, rituálu či péče se liší nejen svou délkou, ale především kvalitou prožívání, rytmem a mírou naléhavosti. Temporalita se tak nejeví jako jednotná osa, na níž by byly události jednoduše seřazeny, nýbrž jako proměnlivá a mnohvrstevná konfigurace vztahů, která je vždy zakotvena v konkrétní praxi.

Uvedené přístupy umožňují chápat temporalitu jako víceúrovňový jev, který zahrnuje (1) abstraktní čas jako nástroj měření a koordinace, (2) temporalitu jako kvalitu a strukturu prožívání a (3) temporalizaci jako proces, v němž je čas utvářen prostřednictvím tělesných rytmů, smyslového vnímání a sociálních praktik. Zatímco klasické antropologické teorie zdůrazňují symbolické a sociální dimenze časovosti a kognitivní přístupy se soustředí na mechanismy percepce a odhadu trvání, zde formulovaný přístup akcentuje jejich propojení na úrovni vtě-

lené a multisenzorické zkušenosti (Adam 1990; Fabian 2002). Takovéto pojetí vytváří východisko pro další analýzu smyslového, tělesného a sociálního zakotvení časové zkušenosti, jíž je věnována následující část textu.

Význam senzorických modalit při vnímání času

Vnímání času není výsledkem působení jednoho specifického „časového smyslu“, ale vzniká jako emergentní efekt integrace různých senzorických modalit, tělesných stavů a kognitivních procesů (Calvert a kol. 2004; Wittmann 2014). Různé vědecké práce z oboru antropologie smyslů v tomto ohledu upozorňují na to, že smysly nelze chápat pouze jako biologické kanály přenosu informací, ale jako kulturně formované způsoby vztahování se ke světu, které strukturují zkušenost reality včetně její časové dimenze (Howes 1991; 2003; Classen 2025). Z antropologického hlediska je klíčové, že temporalita nevzniká pouze z integrace podnětů, ale z konkrétních smyslových praktik a situací, v nichž jsou tyto modalitty užívány a významově organizovány. Čas je zakoušen prostřednictvím smyslů, které jej nejen „registrují“, ale aktivně temporalizují – dávají mu rytmus, tempo, kontinuitu či přerušení.

Jednotlivé senzorické modalitty se na tomto procesu podílejí nerovnoměrně a každá z nich přináší specifický „časový formát“. Zrak strukturuje čas především skrze pohyb, změnu a prostorovou posloupnost. Vizuální vnímání umožňuje sledovat proměny v prostoru a odvozovat trvání z dynamiky dění, zrychlení či zpomalení pohybu a rytmu opakování (Gell 1992; Buonomano 2018). Čas je zakoušen jako sled viditelných změn, které lze porovnávat, řadit a anticipovat. Zrak zároveň podporuje představu lineárního, „plynouceho“ času, protože umožňuje kontinuální sledování přechodů mezi jednotlivými stavy světa. Empiricky lze tuto temporalitu sledovat například v pracovních činnostech založených na vizuální kontrole procesů, při sledování obrazovek nebo v každodenní orientaci v urbánním prostoru.

Sluch se naopak ukazuje jako klíčová modalita pro jemné časové rozlišení. Zvuk je ze své povahy časový: existuje pouze v trvání a nelze jej vnímat bez sekvenčnosti (Feld 1996; Wittmann 2014). Sluchová percepce pracuje s rytmem, tempem, pauzou a akcentem, a proto hraje zásadní roli v koordinaci jednání, řeči a sociální interakce. Hudba, řeč nebo opakující se zvukové signály strukturují časovou zkušenost a významně ovlivňují subjektivní prožitek délky trvání (Block, Zakay 1997; Droit-Volet, Meck 2007). Lze říci, že sluch vytváří „sdílený čas“, protože rytmus a tempo umožňují synchronizaci mezi aktéry. Tato dimenze je dobře patrná například při kolektivní práci, v rituálech nebo v každodenní konverzaci, kde rytmus řeči organizuje interakci.

Hmat a propriocepce (tj. smyslové vnímání polohy, pohybu a napětí vlastního těla) vážou časovou zkušenost bezprostředně k tělesné praxi (Pokorný 2019). Prostřednictvím pohybu, svalového napětí a opakovaných motorických vzorců je čas zakotvený v činnosti – čas práce, chůze, tvorby či péče o druhé (Mauss 1973; Ingold 2000). Tento „praktický čas“ není primárně měřen, ale žit. Jeho struktura je dána rytmem těla, plynulostí či přerušením pohybu a stupněm tělesné námahy. Propriocepce umožňuje zakoušet kontinuitu mezi minulým pohybem, aktuálním stavem a očekávaným pokračováním, čímž přispívá k pocitu trvání a stability přítomnosti (Merleau-Ponty 1962; Csordas 1990). Antropologicky je tato modalita klíčová pro analýzu činností, jako je manuální práce, péče nebo rituální jednání, kde je temporalita zakotvena v opakování a tělesné dovednosti.

Zvláštní význam má interocepce, tedy vnímání vnitřních tělesných stavů. Změny srdeční frekvence, dechu, únavy, bolesti či emočního vzrušení výrazně ovlivňují subjektivní tempo plynutí času (Craig 2009; Wittmann 2014). V situacích stresu, bolesti nebo čekání se čas často subjektivně prodlužuje, zatímco při plynulém, absorbujícím jednání může být zakoušen jako zrychlený nebo „mizící“. Interocepce tak ukazuje, že časová zkušenost není oddělitelná od afektivního a fyziologického ladění organismu a že temporalita je vždy tělesně situovaná. Tyto proměny lze empiricky sledovat například v situacích dlouhého čekání, ve stresových pracovních režimech nebo při intenzivní koncentraci na činnost.

Čich a chuť se na vnímání času podílejí spíše nepřímo, avšak jejich role je z antropologického hlediska zásadní (Martinec Nováková 2019). Tyto modalitty jsou úzce propojeny s pamětí a afektem a mají schopnost aktualizovat minulost v podobě smyslově intenzivních vzpomínek (Sutton 2001; Classen 2025). Pachy a chutě často neevokují minulost jako narativní sled událostí, ale jako okamžitý, tělesně zakotvený návrat určité atmosféry, situace či vztahu. Tím dochází k „zahuštění“ časové zkušenosti. Minulost se neobjevuje jako vzdálený bod na časové ose, ale jako přítomná kvalita vjemu (Howes 2003). Typicky se tento efekt projevuje například při jídle, v domácím prostředí nebo v rituálních situacích spojených s pamětí.

Z antropologického hlediska je klíčové, že tyto modalitty nejsou vnímány izolovaně, ale vždy v rámci konkrétních „smyslových režimů“, tzn. kulturně a sociálně organizovaných konfiguracích smyslů (Howes 1991; Classen 2025). Různé společnosti privilegují odlišné smysly a tím i odlišné způsoby temporalizace zkušenosti. Dominance vizuálních a auditivních podnětů podporuje rychlé, sekvenční a fragmentární časové struktury, zatímco hmatové, proprioceptivní a čichové modalitty bývají spojeny s pomalejšími, rytmizovanými a opakováním stabilizovanými temporalitami (Ingold 2000; Classen 2025).

Celkově lze tedy říci, že vnímání času je výsledkem multisenzorické integrace, v níž se propojují smyslové vstupy, tělesné stavy, pozornost a kulturně naučené způsoby interpretace (Calvert a kol. 2004; Wittmann 2014). Z antropologického hlediska je však podstatné, že tato integrace se vždy uskutečňuje v konkrétních situacích a praktikách. Čas se proto nejeví jako jednotná a homogenní dimenze, ale jako křehká a situačně podmíněná syntéza, jejíž soudržnost závisí na koordinaci smyslových a tělesných procesů. Tato závislost zároveň otevírá možnost jeho narušení, přetváření či alternativního uspořádání, což bude rozebráno v následující části textu.

Synestézie a další atypické formy smyslového vnímání času

V kontextu smyslového vnímání času představují synestézie a další atypické formy časové zkušenosti důležitý analytický materiál, protože zviditelňují, že temporalita není jednotná ani univerzální, ale závisí na konkrétním způsobu senzorické a kognitivní integrace (Howes 2006; Banissy a kol. 2014). Tyto fenomény ukazují, že to, co je v běžné zkušenosti považováno za samozřejmý „tok času“, je výsledkem jemně vyvážené koordinace senzorických modalit, tělesných stavů a interpretačních rámců. Z teoretického hlediska tak problematizují představu jednotného a stabilního časového vnímání a ukazují, že temporalita vzniká jako variabilní efekt této koordinace.

Synestézie je obvykle definována jako stav, při němž určitý podnět – senzorický nebo konceptuální – automaticky a konzistentně vyvolává doprovodný prožitek v jiné smyslové či

percepční doméně (Cytowic 2002; Hubbard, Ramachandran 2005). V kontextu času se synestézie někdy projevuje tak, že časové jednotky nebo sekvence (např. dny v týdnu, měsíce, roky či historické epochy) nabývají stabilní prostorové podoby, případně jsou spojeny s barvou či tvarem (Banissy a kol. 2014). Čas není zakoušen jako abstraktní, homogenní veličina, ale jako smyslově strukturovaná konfigurace, která může být „viděná“, prostorově uspořádaná nebo kvalitativně diferencovaná. Taková zkušenost ovlivňuje prožívání trvání, posloupnosti i paměti a ukazuje, že temporalita může být pevně zakotvena v konkrétních smyslových schématech (Cytowic 2002; Howes 2006). Synestézie zde nefunguje pouze jako ilustrativní odchylka, ale jako analytický případ, který ukazuje, že čas není vnímán přímo, nýbrž prostřednictvím vztahů mezi smyslovými kvalitami.

Vedle synestézie upozorňuje na variabilitu časové zkušenosti také výzkum poruch časového odhadu a rytmu, které bývají spojeny s neurologickými či psychiatrickými stavy. Studie ukazují, že u onemocnění, jako je Parkinsonova choroba, schizofrenie nebo poškození struktur bazálních ganglií, dochází k narušení intervalového načasování a subjektivního odhadu trvání (Coull a kol. 2011; Wittmann 2014). Kvalita prožívání času se také často mění v případě afektivních poruch. U depresivních stavů bývá čas zakoušen jako zpomalený a těžkopádný, zatímco v manických stavech nebo při vysoké míře stimulace může být prožíván jako zrychlený a fragmentovaný (Droit-Volet, Meck 2007; Wittmann 2014). Tyto změny ukazují úzké propojení mezi temporalitou, emocemi a tělesným stavem organismu (Craig 2009). Z analytického hlediska tyto případy ukazují, že temporalita není stabilní vlastností vědomí, ale dynamickým procesem citlivým na změny afektivního a tělesného stavu.

Specifickou podobu narušení časové zkušenosti dále představují derealizační a depersonalizační prožitky. V těchto stavech může být oslabena kontinuita přítomnosti. Aktuální okamžik působí odtrženě, minulost vzdáleně a budoucnost nerealisticky či obtížně představitelně (Simeon, Abugel 2006). Z hlediska smyslového vnímání nutně nejde o poruchu jednotlivých modalit, ale spíše o narušení pocitu časového ukotvení zkušenosti a její integrace do kontinuálního proudu vědomí (Wittmann 2014). Tyto stavy tak poukazují na klíčovou roli integrace smyslových a tělesných procesů pro udržení kontinuity časové zkušenosti.

Celkově synestézie i další atypické formy časové zkušenosti ukazují, že čas není vnímán nezávisle na smyslech a tělesnosti. Naopak se ukazuje jako emergentní výsledek jejich koordinace, která může být variabilní, alternativně uspořádaná nebo narušená (Calvert a kol. 2004; Howes 2006). Uvedené jevy zpochybňují představu času jako čistě kognitivní či univerzální kategorie a potvrzují jeho vtělený, smyslově zprostředkovaný a situačně podmíněný charakter (Merleau-Ponty 1962; Csordas 1990). Pro argument tohoto článku z toho vyplývá, že temporalitu je nutné chápat jako multisenzorický a relační proces, který vzniká v konkrétní konfiguraci smyslových vztahů, tělesných dispozic a kulturních rámců, nikoli jako jednotnou a univerzální strukturu zkušenosti.

Čas a tělesnost

Čas a tělesnost představují dvě úzce propojené dimenze lidské zkušenosti. Čas není prožíván abstraktně, ale vždy skrze tělo, jeho pohyb, smyslové vnímání a fyziologické rytmy. Tělo poskytuje základní referenční rámec, v němž je čas zakoušen jako plynutí, trvání, zrychlení či zpomalení (Wittmann 2014).

Tělesné procesy, jako je srdeční rytmus, dýchání, únava nebo bolest, strukturují subjektivní zkušenost času (Craig 2009; Wittmann 2014). Při fyzické námaze nebo bolesti se čas často prodlužuje, zatímco při plynulém, rytmizovaném pohybu může plynout rychleji a méně nápadně (Droit-Volet, Meck 2007). Propriocepce a interocepce ukotvují časovou zkušenost v tělesném prožívání a umožňují vnímat kontinuitu mezi provedeným pohybem, aktuálním stavem a jeho očekávaným pokračováním (Craig 2009; Wittmann 2014).

Tělesnost je zároveň klíčová pro sociální a kulturní temporalitu. Denní režimy, pracovní rytmy, rituály i životní fáze jsou organizovány podle fyzických možností a limitů (Thompson 1967; Zerubavel 1981). Biologické cykly, jako je spánek a bdění nebo stárnutí, se propojují s kulturními představami o správném načasování činností a životních událostí (Adam 1990; Elias 1992). Čas tedy není jen měřen, ale i prožíván, a to skrze tělo. V tomto smyslu jej lze chápat jako vtělený jev.

Čas není pouze vnějším rámcem, v němž se tělo pohybuje, ale vzniká v průběžné interakci mezi tělesnými procesy, smyslovým vnímáním a sociálním prostředím (Csordas 1990; Ingold 2000). Tělesnost není časem pouze ohraničena, ale aktivně se podílí na jeho utváření a prožívání.

Tento vtělený charakter časové zkušenosti lze uchopit prostřednictvím teorie habitu Pierra Bourdieua. Habitus označuje systém trvalých, tělesně zakotvených dispozic, které jsou výsledkem dlouhodobé internalizace sociálních struktur a které strukturují percepci, myšlení i jednání aktérů (Bourdieu 1990; 2013). Čas je v tomto pojetí přítomen nikoli jako abstraktní veličina, nýbrž jako „vtělená historie“. Minulé zkušenosti, rytmy a pravidelnosti jsou uloženy v těle a aktualizují se v praktickém jednání (Bourdieu 1990; Csordas 1990). Tělo tak nese paměť sociálních časových struktur v podobě naučených temp, očekávání a citlivosti k „správnému okamžiku“ (Bourdieu 2013).

Bourdieu v této souvislosti hovoří o „praktickém smyslu“ (*le sens pratique*), tedy o předreflexivní schopnosti jednat přiměřeně konkrétní situaci, a to bez racionálního kalkulu (Bourdieu 1990). Tato časová kompetence je zásadně tělesná. Projevuje se v načasování pohybů, v rytmu řeči, v toleranci čekání či ve schopnosti anticipace budoucího vývoje (Bourdieu 1990). Subjekt tak neustále „čte“ čas skrze své tělo, které je naladěno na určité sociálně podmíněné rytmy a tempo jednání (Bourdieu 2013). Časová zkušenost se utváří v praktickém sladění habitu s požadavky konkrétního „sociálního pole“ (tj. relativně autonomního sociálního prostoru vztahů); nikoli jako odraz abstraktního, univerzálně plynoucího času (Bourdieu 1990).

Toto pojetí však zároveň předpokládá relativní stabilitu tělesných dispozic a reprodukci sociálních struktur, což může ztěžovat zachycení situací, v nichž dochází k narušení, proměně nebo pluralizaci temporalit. Alternativní přístupy (např. fenomenologie či antropologie smyslů) proto zdůrazňují spíše otevřenost a situační proměnlivost časové zkušenosti (Merleau-Ponty 1962; Howes 2003).

Z tohoto hlediska lze každodenní režimy, pracovní rytmus, rituály i životní trajektorie chápat jako projevy sociálně strukturované tělesnosti. Biologické cykly nejsou odděleny od sociální temporalizace, ale jsou jí formovány a interpretovány (Adam 1990; Elias 1992). Tělo se učí, kdy je vhodné jednat, odpočívat, vyčkávat či zrychlit (Bourdieu 2013; Mauss 1973). Jak bylo uvedeno výše, čas není pouze měřen a organizován zvenčí, nýbrž je prakticky produkován

v průběžné interakci mezi tělesnými dispozicemi a sociálním prostředím (Bourdieu 1990; Csordas 1990).

Habitus v tomto smyslu funguje jako tělesná forma praktického rozumu, která umožňuje orientaci v čase i prostoru bez nutnosti vědomé reflexe (Bourdieu 2000). Tato orientace není založena na explicitním poznání, nýbrž na smyslově-tělesném ladění subjektu vůči sociálnímu světu (Merleau-Ponty 1962; Csordas 1990). Z perspektivy antropologie těla lze habitus chápat jako soubor naučených percepčních a sensorických schémat, skrze něž je svět prožíván jako rytmizovaný, časově strukturovaný a prakticky srozumitelný (Howes 1991; Ingold 2000). Smyslové vnímání – zejména kinestetické, taktilní a rytmické – nefunguje výhradně jako kanál percepce, ale jde o aktivní médium sociální orientace (Mauss 1973; Pink 2015).

Jak bylo uvedeno výše, sensorické modality jsou kulturně formované a různé společnosti i sociální pole privilegují odlišné způsoby vnímání a temporalizace zkušenosti (Howes 1991; Classen 2025). Habitus tyto smyslové hierarchie vtěluje a stabilizuje (Bourdieu 2013). Prostřednictvím těla se jedinec učí rozpoznávat tempo různých situací, míru jejich naléhavosti a patřičné reakce, aniž by tyto dimenze musely být explicitně pojmenovány (Bourdieu 1990). Temporalita není homogenní a univerzální, ale pluralitní a diferencovaná podle konkrétních smyslových a tělesných praktik (Munn 1992; James, Mills 2005).

V tomto textu je však habitus chápán nikoli jako uzavřený systém dispozic, ale jako dynamické rozhraní, v němž se setkávají tělesné rytmy, smyslové modality a sociální podmínky. Temporalita tak není pouze reprodukována, ale průběžně aktualizována a přetvářena v konkrétních situacích.

Habitus zprostředkovává jednotu tělesnosti a času tím, že propojuje minulou zkušenost, aktuální sensorické vnímání a anticipaci budoucího vývoje v jediném, prakticky zakoušeném okamžiku (Bourdieu 1990; Husserl 1991). Čas není pouze reprezentován, ale cítěn, odhadován a prakticky obýván skrze tělo (Merleau-Ponty 1962; Wittmann 2014). Temporalita je zásadně vtělený a sociálně diferencovaný jev, který se utváří v každodenních tělesných praktikách a smyslových režimech, jež jsou formovány specifickými kulturními a sociálními podmínkami (Csordas 1990; Howes 1991; Greenhouse 1996).

Unikání času: zrychlení, akcelerace a ztráta rytmu

K výrazným rysům postmoderní každodennosti patří zkušenost „unikajícího času“ (Crary 2013; Rosa 2013). Nejde přitom o pouhý subjektivní dojem, nýbrž o strukturální proměnu časové zkušenosti, v níž se oslabuje kontinuita přítomnosti a narušuje propojení mezi vnímáním, pamětí a jednáním (Adam 1990; Rosa 2013). Zatímco sociologické a filozofické teorie akcelerace (Rosa 2013; Han 2015) tento proces popisují především na úrovni makro-sociálních změn, antropologický přístup umožňuje ukázat, jak se tyto proměny konkretizují v každodenních smyslových a tělesných praktikách. Výzkumy z oboru antropologie smyslů a antropologie těla umožňují tuto zkušenost uchopit, a to nikoli jako abstraktní problém měření času, ale jako důsledek proměn smyslových režimů, tělesných rytmů a sociálních temporalit (Howes 2003; Pink 2015).

Unikání času se projevuje především jako zrychlení. Události na sebe navazují v takovém tempu, které překračuje schopnost těla a smyslů, aby je bylo možné integrovat do soudržné zkušenosti (Rosa 2013; Han 2015). Vnímání je vystaveno nepřetržité stimulaci, jež se zakládá

na rychlých, fragmentárních – zejména vizuálních a auditivních – podnětech, které probíhají na úkor pomalejších, rytmizujících sensorických modalit, jako jsou hmat, propriocepce nebo čich (Howes 2003; Classen 2025). Tato proměna je patrná například v každodenním užívání digitálních technologií, kde rychlé střídání obrazů, notifikací a zvukových signálů vytváří sekvenční a fragmentární temporalitu, která ztěžuje vznik souvislé zkušenosti (Schlechter, Grenz 2023). Výsledkem není pouze pocit nedostatku času, ale především oslabení schopnosti jeho prožívání. Přítomnost se zkracuje, aniž by se stihla stát žitou zkušeností (Crary 2013; Rosa 2013).

Z perspektivy tělesnosti lze unikání času chápat jako rozpad rytmu. Tělesné procesy – dech, pohyb, únava anebo regenerace – mají vlastní temporální strukturu, která je relativně pomalá a cyklická (Elias 1992; Wittmann 2014). Sociální a technologické tempo současnosti však tyto rytmy systematicky narušuje (Crary 2013; Rosa 2013). Dochází k nesouladu mezi biologickými možnostmi těla a sociálními požadavky na výkon, dostupnost a flexibilitu (Rosa 2013; Han 2015). Tento nesoulad se konkrétně projevuje například v pracovních režimech založených na permanentní dostupnosti, v rytmech směnného provozu nebo v situacích dlouhodobého čekání v institucionálním prostředí, kde je tělo nuceno přizpůsobovat se externě vnuceným temporalitám. Čas se tímto způsobem přestává „usazovat“ v těle a je prožíván jako tlak, nikoli jako trvání (Adam 1990; Wittmann 2014).

V tomto kontextu lze hovořit o akceleraci jakožto o procesu, který neznamena pouze zrychlení dění, ale změnu samotné kvality časové zkušenosti (Rosa 2013). Akcelerace vede k tomu, že paměť ztrácí svou integrační funkci. Události se hromadí, aniž by byly vtěleny do stabilních vzorců chování (Bourdieu 2013; Rosa 2013). Minulost se stává sérií izolovaných okamžiků a budoucnost je vnímána spíše jako hrozba než jako otevřený horizont (Koselleck 2004; Rosa 2013). Přítomnost je tímto způsobem redukována na okamžik reakce, nikoli moment porozumění (Block, Zakay 1997; Crary 2013).

Antropologicky lze tuto situaci chápat jako oslabení smyslových a tělesných mechanismů temporalizace. Tam, kde chybí opakování, rytmus a zažité praktiky, čas ztrácí svou hmatatelnost (Csordas 1990; Ingold 2000). Z antropologického hlediska tak „unikání času“ neoznačuje pouze zrychlení, ale proměnu způsobu, jakým je čas vtělen, sdílen a prakticky organizován v konkrétních situacích. Unikání času neznamena, že by čas objektivně plynul rychleji, ale že se vytrácí jeho zakotvení v tělesné zkušenosti (Rosa 2013; Wittmann 2014). Čas přestává být „obýván“ a stává se vnějším tlakem, jemuž je subjekt vystaven (Adam 1990; Han 2015).

V reakci na tuto zkušenost vznikají různé kulturní strategie zpomalování, z nichž nejznámější je tzv. slow movement (Parkins, Craig 2006; Petrini 2003). Nejde přitom pouze o normativní výzvu ke zpomalení, ale o pokus obnovit smyslové a tělesné rytmy, v nichž může být čas znovu prožíván jako trvání (Parkins, Craig 2006; Pink 2015). Praktiky pomalého jídla, chůze, práce či péče o sebe a druhé stojí na opakování, pozornosti a vtělené přítomnosti (Sutton 2001; Petrini 2003). Z antropologického hlediska je podstatné, že tyto praktiky znovu ustavují temporalitu jako sdílený a rytmizovaný proces, který je zakotven v konkrétních činnostech a vztazích. Empiricky se tyto praktiky projevují například v činnostech, které mají opakující se rytmus a které lidé sdílejí s ostatními. Čas není nadále chápán jako zdroj, který je třeba optimalizovat, nýbrž jako kvalita zkušenosti, kterou lze kultivovat. (Parkins, Craig 2006)

Unikání času přitom nelze redukovat na individuální psychologický problém nebo čistě technologický efekt, neboť jde o kulturně a tělesně zprostředkovaný jev. V tomto fenoménu

kulminuje napětí mezi akcelerovanými sociálními temporalitami a limity lidské smyslové a tělesné zkušenosti (Howes 2003; Rosa 2013). Antropologie smyslů a těla k jeho pochopení přispívá tím, že umožňuje analyzovat konkrétní situace, v nichž se toto napětí materializuje, například při čekání nebo v každodenním pracovním tempu. Antropologie smyslů a těla ukazuje, že čas se udržuje pouze skrze rytmus, sdílení a tělesné zakotvení zkušenosti. Tam, kde se tyto podmínky vytrácejí, čas přestává být zakoušen jako smysluplné trvání a je prožíván jen jako něco, co nám neustále uniká. (Csordas 1990; Adam 1990; Ingold 2000)

Aktuální výzkum smyslového vnímání času

V posledním desetiletí se antropologický výzkum času výrazně propojil s tzv. smyslovým a multimodálním obratem. Čas již není chápán pouze jako kulturní reprezentace či symbolický rámec, ale jako proces, který je aktivně utvářen skrze smyslové vnímání, tělesné praktiky a zprostředkované formy pozornosti, formované médii, technologiemi, institucemi a kulturními praktikami (Pink 2015; Howes 2020). Smysly nejsou nadále pojmány jen jako kanály percepce, nýbrž jako způsoby vztahování se ke světu, které strukturují temporalitu zkušenosti (tzn. to, jak je plynutí času zakoušeno, rytmizováno a sdíleno). Tento posun zároveň vytváří teoretické východisko pro chápání temporality jako vtěleného a multisenzorického procesu, na němž je založen i argument tohoto článku.

Recentní výzkumy v antropologii smyslů ukazují, že časová zkušenost je vždy zakotvena v konkrétních senzorických režimech, jež určují, které smysly jsou privilegovány, používány a kombinovány (Low 2023). To, co je v daném kulturním či sociálním kontextu považováno za „správné načasování“, „čekání“ nebo „zrychlení“, není univerzální, ale vzniká stabilizací smyslových hierarchií, např. dominance vizuální synchronizace, rytmu řeči či tělesného pohybu (Howes 2020). Z toho vyplývá, že temporalita není pouze sdíleným kulturním rámcem, ale je prakticky utvářena v konkrétních smyslových konfiguracích, které strukturují každodenní jednání.

Zvláštní pozornost je v současném výzkumu věnována vztahu mezi smysly, pamětí a temporalitou. Koncept „smyslové paměti“ (sensate memory) zdůrazňuje, že minulost se nevrací primárně v podobě narativní rekonstrukce, ale skrze afektivně a tělesně zakotvené vjemy – například zvuk, pach, dynamiku či atmosféru situace –, v nichž se propojuje přítomnost s minulými zkušenostmi (Sutton 2001; Moretti 2021). Čas je zakoušen jako vrstevnatý a zahuštěný, nikoli jako lineární sled okamžiků. Tato perspektiva podporuje pojetí temporalizace jako procesu, v němž se čas aktualizuje v konkrétní smyslové zkušenosti, nikoli pouze jako abstraktní sled událostí.

Významným směrem současného bádání je rovněž časová zkušenost v digitálním a mediálním prostředí. Studie zaměřené na digitální smyslovost ukazují, že platformy sociálních médií a mobilní technologie vytvářejí nové mikro-temporality založené na okamžité reakci, fragmentované pozornosti a efemérnosti obsahu (Schlechter, Grenz 2023). Tyto technologicky zprostředkované senzorické režimy proměňují nejen rytmus každodennosti, ale i tělesné ladění subjektu vůči času. Přítomnost se zkracuje a je stále více redukována na okamžik reakce. Z antropologického hlediska nejde pouze o technologickou změnu, ale o transformaci smyslových a tělesných podmínek temporalizace.

Současně dochází k prohlubování dialogu mezi antropologií, kognitivními vědami a neurovědami. Tyto přístupy ukazují, že čas není samostatným „myslem“, ale výsledkem multisenzorické integrace a tělesné sebereference, tj. schopnosti organismu vztahovat vnímané podněty k vlastnímu tělu jako referenčnímu bodu (Buonomano 2018; Wittmann 2014). Výzkumy multisenzorické synchronizace a zpoždění potvrzují, že subjektivní prožitek trvání je citlivý na rytmus, intenzitu a koherenci smyslových vstupů, což poskytuje důležité zázemí pro antropologickou analýzu smyslově zakotvených temporalit. Z antropologické perspektivy je klíčové vysvětlit, jak jsou tyto procesy kulturně organizovány a sociálně diferencovány.

Aktuální literatura se shoduje v tom, že čas nelze chápat odděleně od smyslové a tělesné zkušenosti. Temporalita je produkováána v konkrétních praktikách vnímání, paměti a jednání (Howes 2020; Low 2023). Pro argument tohoto článku z toho vyplývá, že analýza času musí být vedena na úrovni vtělené a multisenzorické praxe, nikoli pouze na úrovni reprezentací či kognitivních modelů. Antropologie smyslu a těla tímto způsobem přispívá k chápání času jakožto vtěleného, mnohorozměrného a proměnlivého aspektu lidské zkušenosti.

Diskuse

Tento text vychází z předpokladu, že čas nelze chápat jako neutrální pozadí událostí ani jako čistě kognitivní konstrukci oddělenou od těla. Temporalita je současně kulturně a sociálně diferencovaná (Munn 1992; Csordas 1990; Ingold 2000). Přítomnost se nevyjevuje jako bezprostřední „bod v čase“, nýbrž jako dynamická hranice mezi minulostí a budoucností, která je výsledkem integrace vjemů a jejich interpretace na základě zkušenosti (Ricoeur 1990; Husserl 1991).

Mezi antropologickým a kognitivně-neurovědným pojetím času se přitom rýsuje produktivní napětí. Neurovědní a psychologické modely umožňují popsat mechanismy, jimiž lidský organismus odhaduje trvání, synchronizuje multisenzorické podněty a vytváří časovou kontinuitu (Calvert a kol. 2004; Coull a kol. 2011; Buonomano 2018). Antropologické výzkumy však upozorňují na to, že tyto mechanismy se vždy realizují v konkrétním sociálním a kulturním prostředí, které určuje, jaké podněty jsou považovány za relevantní, jaké tempo je žádoucí a jaké rytmy jsou institucionalizovány jako „normální“ (Zerubavel 1981; Greenhouse 1996; Fabian 2002). Napětí mezi těmito přístupy spočívá v odlišném důrazu: zatímco kognitivní modely směřují k univerzalizaci mechanismů časové percepce, antropologická perspektiva ukazuje jejich variabilitu a situační podmíněnost. Namísto redukce na jeden z pólů je proto vhodné chápat časovou zkušenost jako jev, který je současně biologicky formovaný a sociálně organizovaný. (Adam 1990; James, Mills 2005)

Klíčovým přínosem tohoto textu je zjištění, že různé senzorické modalitty se na temporalizaci nepodílejí rovnoměrně a vytvářejí odlišné „časové formáty“. Sluch je spjat s rytmem, tempem a sekvencí a je významný pro koordinaci jednání (Block, Zakay 1997; Droit-Volet, Meck 2007). Zrak strukturuje čas skrze pohyb a změnu (Gell 1992; Buonomano 2018). Hmat a propiocepce jej vážou k tělesné praxi a rytmizaci činností (Mauss 1973; Ingold 2000). Interocepce ukazuje závislost prožitku času na fyziologickém a afektivním stavu (Craig 2009; Wittmann 2014). Čich a chuť aktualizují minulost v přítomném vjemu (Sutton 2001; Howes 2003). Z antropologického hlediska je podstatné, že kvalita časové zkušenosti závisí na tom, které modalitty jsou v daném kontextu dominantní a jak jsou kulturně formovány (Howes

1991; Pink 2015). Tento přístup tak posouvá debatu od otázky „jak mozek měří čas“ k otázce, „jak je čas prakticky a smyslově vytvářen v konkrétních situacích“.

Významným předmětem aktuálního výzkumu jsou také synestézie a další atypické formy smyslového vnímání času, které narušují představu času jako univerzálního rámce. Synestézie odhaluje, že časové jednotky či sekvence mohou být prožívány jako smyslově ukotvené struktury (Cytowic 2002; Banissy a kol. 2014). Podobně poruchy časové percepce spojené s neurologickými či psychiatrickými stavy ukazují propojení temporality s emocemi a tělesným stavem (Coull a kol. 2011; Wittmann 2014). Derealizační a depersonalizační prožitky pak naznačují, že kontinuita času závisí na integraci senzorických vstupů a jejich subjektivním ukotvení (Simeon, Abugel 2006). Tyto jevy ukazují, že temporalita není univerzální strukturou vědomí, ale variabilním a potenciálně narušitelným procesem závislým na konkrétní konfiguraci smyslových a tělesných podmínek (Calvert a kol. 2004; Howes 2006).

Spojujícím pojmem, který umožňuje propojit mikro-čas percepce s makro-časem sociálních rytmtů, je habitus. Na jeho základě lze temporalitu chápat jako vtělenou kompetenci, jež se utváří dlouhodobým učením v konkrétních sociálních podmínkách (Bourdieu 1990; 2013). Habitus stabilizuje zkušenost tím, že do těla ukládá očekávání ohledně tempa, naléhavosti, tolerance čekání i schopnosti „vycítit správný okamžik“ (Bourdieu 1990). Praktický smysl času se neprojevuje jen v tom, jak lidé o čase mluví, ale především v tom, jak se pohybují, jak rytmizují řeč, jak si organizují práci a jak snášejí zdržení nebo stres (Csordas 1990). Tímto způsobem lze ukázat, že čas není pouze organizován institucemi, ale že je zároveň dán tělesnými dispozicemi (Bourdieu 2013). Pro empirický výzkum to znamená sledovat temporalitu nikoli pouze v diskurzích, ale v konkrétních tělesných praktikách a rytmech jednání.

Tento vtělený a smyslově zakotvený charakter temporalizace se výrazně proměňuje v kontextu postmoderny, pro niž je typická zkušenost „unikajícího času“. Akcelerace zde neznamená jen zrychlení dění, ale především změnu kvality časové zkušenosti. Události se hromadí, přítomnost se zkracuje (Crary 2013; Rosa 2013). Rychlé, fragmentární smyslové podněty (zejména vizuální a auditivní) jsou v této situaci posilovány, zatímco pomalejší a rytmizující modalita – hmat, propriocepce nebo čich – ztrácí svou organizační funkci (Howes 2003; Classen 2025). Výsledkem je nesoulad mezi biologickými rytmy těla a sociálními požadavky na výkon a dostupnost. Čas se přestává „usazovat“ v těle a je prožíván jako tlak, nikoli jako trvání (Elias 1992; Wittmann 2014; Han 2015). V tomto světle lze „unikání času“ chápat jako oslabení mechanismů temporalizace, které běžně zajišťují kontinuitu zkušenosti – její rytmus, opakování, tělesnou regulaci a paměťovou integraci (Ingold 2000; Buonomano 2018).

Strategie zpomalování, které na tuto situaci reagují, lze proto interpretovat nejen jako morální apel, ale jako kulturní techniky obnovy temporalit. Praktiky pomalého jídla, chůze či péče usilují o návrat k rytmtům, v nichž může být čas znovu kvalitně prožíván (Parkins, Craig 2006; Petrini 2003). Z antropologické perspektivy je podstatné, že tyto strategie pracují se smyslovým režimem. Podporují pozornost, opakování a vtělenou přítomnost a tím znovu stabilizují kontinuitu času (Sutton 2001; Pink 2015). Zůstává však otevřenou otázkou, do jaké míry je „zpomalování“ sociálně dostupné a jaké nerovnosti reprodukuje.

V návaznosti na poznatky z aktuálního výzkumu v oboru antropologie smyslů lze diskuzi uzavřít tvrzením, že časová zkušenost je vždy výsledkem konkrétní konfigurace smyslových hierarchií, tělesných rytmtů a sociálních institucí (Howes 2020; Low 2023). Pro další vědecké bádání to znamená, že analýza temporality by neměla zůstat jen u narativů a reprezentací, ale

měla by sledovat rytmy praxe: čekání, synchronizace, zpoždění, tempo práce, režimy pozornosti atd. (Pink 2015). Konkrétně to zahrnuje zkoumání situací, v nichž se temporalita utváří a analýzu toho, jak jsou tyto zkušenosti smyslově a tělesně organizovány. Další výzkum by mohl na tuto studii navázat multisenzorickou etnografií konkrétních prostředí, např. institucí, pracovních režimů či digitálních platforem. Tímto způsobem by bylo možné empiricky ukázat, že temporalita není pouze kategorií času, ale způsobem smyslového a tělesného bytí ve světě.

Závěr

Hlavním argumentem tohoto článku je, že temporalita není ani objektivní rámec reality, ani čistě mentální konstrukce, ale vtělený a multisenzoricky konstituovaný proces vznikající v koordinaci smyslového vnímání, tělesných rytmtů, paměti a sociální praxe. Přítomnost se v tomto rámci nevyjevuje jako bezprostřední bod v čase, ale jako dynamická a vždy zprostředkovaná hranice mezi minulostí a budoucností, formovaná časovou prodlevou vnímání a jeho následnou interpretací.

Z tohoto východiska vyplývá několik klíčových tezí: (1) časová zkušenost je kvalitativně diferencovaná podle dominantních senzorických modalit; (2) temporalita je vždy tělesně situovaná a afektivně podmíněná; (3) čas je sociálně organizovaný a vtělený prostřednictvím habitu a každodenních rytmtů; a (4) zkušenosti akcelerace představují narušení těchto vtělených mechanismů temporalizace.

Propojení antropologie smyslů a antropologie těla umožňuje chápat temporalitu jako zásadně sociálně diferencovaný jev, který je institucionalizován a zároveň vtělen prostřednictvím každodenních praktik. V tomto kontextu lze zkušenost „unikajícího času“ interpretovat jako důsledek narušení rytmu, opakování a paměťové integrace v podmínkách akcelerovaných senzorických režimů současnosti, zatímco praktiky zpomalování představují pokusy o obnovu vtělené kontinuity časové zkušenosti.

Další výzkum by měl tento rámec rozvíjet empiricky, zejména prostřednictvím multisenzorické etnografie zaměřené na konkrétní sociální situace a praktiky. Perspektiva vtělené temporalizace umožňuje analyzovat například rytmy každodenní práce, zkušenost čekání v různých typech institucí nebo časové struktury digitální komunikace. (Pink 2015; Howes 2020)

Empirický výzkum by se měl soustředit na to, jak jsou tyto temporalitní režimy utvářeny konkrétními smyslovými konfiguracemi, tělesnými návyky a sociálními normami a jak se liší napříč kulturními a institucionálními kontexty. Zvláštní pozornost si zaslouží analýza nesouladu mezi tělesnými rytmy a akcelerovanými sociálními temporalitami, například v různých pracovních režimech, vzdělávacích institucích nebo na digitálních platformách.

Takto koncipovaný empirický přístup umožňuje zkoumat temporalitu jako prakticky žitou, smyslově zakotvenou a sociálně diferencovanou zkušenost, nikoli pouze jako reprezentaci či diskurz. Navržený rámec tak může sloužit jako východisko pro analýzu mikro-temporalit každodenního života i pro komparativní výzkum různých režimů časovosti v současné společnosti.

Reference

- Adam, B. (1990). *Time and social theory*. Polity Press.
- Banissy, M. J., Jonas, C., Cohen Kadosh, R. (2014). Synesthesia: an introduction. *Frontiers in Psychology* 5, 1414. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2014.01414>
- Block, R. A., Zakay, D. (1997). Prospective and retrospective duration judgments: A meta-analytic review. *Psychonomic Bulletin & Review* 4 (2), 184-197. <https://doi.org/10.3758/BF03209393>
- Bourdieu, P. (1990). *The logic of practice*. Stanford University Press.
- Bourdieu, P. (2000). *Pascalian meditations*. Stanford University Press.
- Bourdieu, P. (2013). *Outline of a theory of practice*. Cambridge University Press.
- Buonomano, D. (2018). *Your brain is a time machine: The neuroscience and physics of time*. W. W. Norton.
- Calvert, G., Spence, C., Stein, B. E. (eds.). (2004). *The handbook of multisensory processes*. MIT Press.
- Classen, C. (2025). *Worlds of sense: Exploring the senses in history and across cultures*. Routledge.
- Coull, J. T., Cheng, R. K., Meck, W. H. (2011). Neuroanatomical and neurochemical substrates of timing. *Neuropsychopharmacology* 36 (1), 3-25. <https://doi.org/10.1038/npp.2010.113>
- Craig, A. D. (2009). Emotional moments across time: A possible neural basis for time perception in the anterior insula. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences* 364 (1525), 1933-1942. <https://doi.org/10.1098/rstb.2009.0008>
- Crary, J. (2013). *24/7: Late capitalism and the ends of sleep*. Verso.
- Csordas, T. J. (1990). Embodiment as a paradigm for anthropology. *Ethos* 18 (1), 5-47. <http://www.jstor.org/stable/640395>
- Cytowic, R. E. (2002). *Synesthesia: A union of the senses* (2nd ed.). MIT Press.
- Dennett, D. C., Kinsbourne, M. (1992). Time and the observer: The where and when of consciousness in the brain. *Behavioral and Brain Sciences* 15 (2), 183-201. <https://doi.org/10.1017/S0140525X00068229>
- Droit-Volet, S., Meck, W. H. (2007). How emotions colour our perception of time. *Trends in Cognitive Sciences* 11 (12), 504-513. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2007.09.008>
- Eagleman, D. M. (2008). Human time perception and its illusions. *Current Opinion in Neurobiology* 18 (2), 131-136. <https://doi.org/10.1016/j.conb.2008.06.002>
- Elias, N. (1992). *Time: An essay*. Blackwell.
- Evans-Pritchard, E. E. (1939). Nuer time-reckoning. *Africa* 12 (2), 189-216. <https://doi.org/10.2307/1155085>
- Fabian, J. (2002). *Time and the other: How anthropology makes its object*. Columbia University Press.
- Feld, S. (1996). Waterfalls of song: An acoustemology of place resounding in Bosavi, Papua New Guinea. In: Feld, S., Basso, K. H. (eds.). *Senses of place*. School of American Research Press, 91-135.
- Gell, A. (1992). *The anthropology of time: Cultural constructions of temporal maps and images*. Berg.
- Greenhouse, C. J. (1996). *A moment's notice: Time politics across cultures*. Cornell University Press.
- Han, B.-C. (2015). *The burnout society*. Stanford University Press.
- Howes, D. (ed.). (1991). *The varieties of sensory experience: A sourcebook in the anthropology of the senses*. University of Toronto Press.
- Howes, D. (2003). *Sensual relations: Engaging the senses in culture and social theory*. University of Michigan Press. <https://doi.org/10.3998/mpub.11852>

- Howes, D. (2006). Scent, sound and synaesthesia. In: Tilley, C. a kol. (eds.). *Handbook of material culture*. SAGE, 161-172.
- Howes, D. (2020). Multisensory anthropology. *Annual Review of Anthropology* 49, 379-395.
<https://doi.org/10.1146/annurev-anthro-102218-011324>
- Hubbard, E. M., Ramachandran, V. S. (2005). Neurocognitive mechanisms of synesthesia. *Neuron* 48 (3), 509-520. <https://doi.org/10.1016/j.neuron.2005.10.012>
- Husserl, E. (1991). *On the phenomenology of the consciousness of internal time (1893–1917)*. Kluwer.
- Ingold, T. (2000). *The perception of the environment: Essays on livelihood, dwelling and skill*. Routledge.
- James, W., Mills, D. (eds.). (2005). *The qualities of time: Anthropological approaches*. Berg.
- Koselleck, R. (2004). *Futures past: On the semantics of historical time*. Columbia University Press.
- Leach, E. R. (1971). Two essays concerning the symbolic representation of time. In: Leach, E. R. (ed.). *Rethinking anthropology*. Athlone Press, 124-136.
- Low, K. E. Y. (2023). *Sensory anthropology: Culture and experience in Asia*. Cambridge University Press.
- Martinec Nováková, L. (2019). Chuť: Produkt percepčních iluzí a výsledek celoživotního učení. In: Horský, J., Martinec Nováková, L., Pokorný, V. (eds.). *Antropologie smyslů*. Togga, 113-131.
- Mauss, M. (1973). Techniques of the body. *Economy and Society* 2 (1), 70–88.
https://monoskop.org/images/c/c4/Mauss_Marcel_1935_1973_Techniques_of_the_Body.pdf
- Merleau-Ponty, M. (1962). *Phenomenology of perception*. Routledge & Kegan Paul.
- Moretti, C. (2021). Sensate memory: An introduction to the special issue. *Multimodality & Society* 1 (3), 245-265. <https://doi.org/10.1177/26349795211028039>
- Munn, N. D. (1992). The cultural anthropology of time: A critical essay. *Annual Review of Anthropology* 21, 93-123. <https://doi.org/10.1146/annurev.an.21.100192.000521>
- Parkins, W., Craig, G. (2006). *Slow living*. Berg.
- Petrini, C. (2003). *Slow Food: The Case for Taste*. Columbia University Press.
- Pink, S. (2015). *Doing sensory ethnography* (2nd ed.). SAGE.
- Pokorný, V. (2019). Hmatovost a lidské situace: Nastín antropologie hmatu. In: Horský, J., Martinec Nováková, L., Pokorný, V. (eds.). *Antropologie smyslů*. Togga, 199-215.
- Ricoeur, P. (1990). *Time and narrative* (Vols. 1–3). University of Chicago Press.
- Rosa, H. (2013). *Social acceleration: A new theory of modernity*. Columbia University Press.
- Schlechter, M., Grenz, T. (2023). The sensory perception of the digital: Towards the digitalized management of belonging. In: D'Auria, A., Grenz, T. (eds.). *Digital senses*. Springer VS, 223-240.
https://doi.org/10.1007/978-3-658-38580-4_14
- Simeon, D., Abugel, J. (2006). *Feeling unreal: Depersonalization disorder and the loss of the self*. Oxford University Press.
- Stein, B. E., Meredith, M. A. (1993). *The merging of the senses*. MIT Press.
- Sutton, D. E. (2001). *Remembrance of repasts: An anthropology of food and memory*. Berg.
- Thompson, E. P. (1967). Time, work-discipline, and industrial capitalism. *Past & Present* 38 (1), 56–97.
<https://doi.org/10.1093/past/38.1.56>
- Wittmann, M. (2014). Embodied time: The experience of time, the body, and the self. In: Arstila, V., Lloyd, D. (eds.). *Subjective time: The philosophy, psychology, and neuroscience of temporality*. MIT Press, 507-523. <https://doi.org/10.7551/mitpress/8516.003.0036>
- Zakay, D., Block, R. A. (1995). An attentional-gate model of prospective time estimation. In: Richelle, M. a kol. *Time and the dynamic control of behavior*. Hogrefe, 167-178.
- Zerubavel, E. (1981). *Hidden rhythms: Schedules and calendars in social life*. University of Chicago Press.